

Jakub Juszczyk

(Uniwersytet Wrocławski)

ORCID: 0000-0002-3030-9602

Reglamentacja zawodów prawniczych z perspektywy austriackiej szkoły ekonomii

Regulation of the legal profession from the perspective of the Austrian school of economics

ABSTRACT

The requirement for the provision of legal services by attorneys and legal advisors, affiliated with compulsory professional self-governments, is a peculiar constitutional principle of the Republic of Poland and a doctrinally unchallenged element of economic reality. The purpose of the analysis is to identify, based on the methodology of the Austrian school, the economic effects of the current regulation particularly through the prism of the system of incentives and motivations it constructs, affecting the the proffesion of attorney-at-law and influencing economic decisions as an individual operating in the market. As the author points out, the practical implementation of the principles of protection of the public interest and the restrictions to which the profession of legal counsel is subjected significantly violate economic efficiency, ignoring to some extent the motivation flowing therefrom, and having a positive impact on economic activity in this field, hindering at the same time the achievement of some of the goals of the law. The author concludes the analysis with the legislative proposals.

Keywords: Austrian School of Economics, attorney-at-law, economic analysis of law, bar association.

1. Wstęp

Ustawowe ograniczenie świadczenia usług prawnych do adwokatów i radców prawnych, zrzeszonych w samorządach prawniczych o charakterze korporacyjnym, stało się praktycznie niekwestionowanym aspektem życia społecznego i gospodarczego w Polsce. Na gruncie doktrynalnym, podnosi się niemożliwość pozostawienia tej gałęzi gospodarki samoregulacji i wolnej konkurencji. Doprowadziłaby ona potencjalnie do wypaczenia moralnych

predyspozycji potrzebnych do jego wykonywania i dopuściła do wykonywania zawodu osoby, które niekoniecznie miałyby wszystkie niezbędne kwalifikacje oraz wiedzę. Mogłoby to z kolei doprowadzić do dużych strat klientów, które potencjalnie mogłyby promieniować na inne sfery życia - zwłaszcza w kontekście prawa karnego¹. Owe najczęściej wspominane aspekty i problemy prowadzić mają do uznania tego zawodu za zawód zaufania publicznego, a przez to uzasadniać jego szczególną legislację. Jednocześnie tak rozumiana pozycja zawodowa nie zawsze rozumiana jest jako jednoznacznie monopolistyczna, ze względu m.in. na panującą wewnątrz zawodu konkurencję (adwokaci i radcowie prawni będąc często przedsiębiorcami konkurują między sobą pomimo ograniczenia wejścia do zawodu). Tym niemniej wymiar² monopolistyczny, albo przynajmniej zbliżony, rynku usług prawnych — w obecności korporacji zawodowych - jest podkreślany.

Analiza przeprowadzona w tym artykule ograniczy się do skutków norm prawnych które, w opinii Autora, najbardziej wpływają na wykonywanie zawodu radcy prawnego, a w związku z tym na rynek usług prawnych. O ile sam fakt regulacji danej sfery przez państwo sam w sobie już wpływa na formę jego wykonywania, nie wszystkie normy prawne będą tak samo istotne. Za najważniejsze uznane zostały więc normy w sposób bezpośredni regulujące wykonywanie zawodu, w szczególności bariery wejścia do zawodu, wysokość opłat, dozwolone formy organizacyjne, zajęcia dopuszczone do wykonywania przez radcę prawnego oraz zakres czynności zawodowych wymagających wiedzy prawnej, które nie są ograniczone podmiotowo do radców prawnych albo adwokatów. W ograniczonym zakresie, analiza tu zawarta może odnosić się *mutatis mutandis* do zawodu adwokata ze względu na ustrojowe podobieństwo obydwu zawodów.

Przeprowadzona analiza oparta jest o podejście charakterystyczne dla szkoły austriackiej. Szkoła austriacka to heterodoksyjny nurt w historii myśli ekonomicznej zapoczątkowany w 1871 roku publikacją *Zasady Ekonomii* Carla Mengera, kontynuowany potem przez Eugena von Böhm-Bawerka oraz Ludwiga von Misesa. Tradycja ta charakteryzuje się dużym naciskiem na analizę działania ludzkiego — w szczególności jednostki — w ramach dynamicznego, spontanicznego procesu rynkowego, skupienie analizy ekonomicznej na motywacjach oddziałujących na uczestników rynku oraz podkreśla znaczenie analizy instytucjonalnej działalności państwa i jego interwencji w rynek. Oparcie rozważań

¹ P. Skuczyński, *Etyka adwokatów i radców prawnych*, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 36-37, 57-58.

² B. Sołtys, *Formy organizacyjnoprawne świadczenia usług prawnych i ich ograniczenia w prawie polskim*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Wrocław 2017, s. 80.

o metodologię austriacką wyraża się w szczególności poprzez indywidualizm i subiektywizm metodologiczny (analizę zjawisk ekonomicznych przez pryzmat działającej, gospodarującej jednostki dążącej do osiągnięcia wyznaczonych przez siebie celów, ale nie zakładając, że jest ona *homo oeconomicus*), analizę kosztu ponoszonego przez działania, w szczególności kosztu alternatywnego (utraconych możliwości) i kosztu transakcyjnego (związanego z dojściem do zawarcia umowy z drugą stroną) oraz suwerenną (choć nie będącą nieomylną) postawę konsumentów, objawiającą się tak w możliwości decydowania o zapotrzebowaniu na dobra, jak i poprzez informacyjną rolę cen czy innych informacji dostępnych poprzez rynek³. Pomocniczo stosowane są refleksje na nieco odmiennym gruncie metodologicznie, tzn. oparte na ekonomicznej analizie prawa (R. Posner, M. Friedman).

Celem artykułu jest wskazanie oraz omówienie skutków ekonomicznych aktualnej regulacji zawodów prawniczych, szczególnie przez pryzmat konstruowanego przez aktualne przepisy systemu motywacji i bodźców oddziałującego na prawnika-radcę prawnego i wpływającego na jego decyzje jako działającej na rynku jednostki. Wskazane są ponadto potencjalne skutki oddziaływania regulacji na klientów oraz całe społeczeństwo.

2. Podstawy prawne reglamentacji zawodów prawniczych

Regulacja prawna zawodów prawniczych w ramach polskiego systemu prawnego jest rozbudowana i wielopoziomowa, co wynika z umocowania jej już na poziomie konstytucyjnym. Oprócz ustaw, stanowiących podstawę regulacji każdego zawodu, nie tylko reglamentowanego, istotną rolę pełni tu także prawo korporacyjne - stanowane przez samorząd zawodowy i obowiązujący ich członków. Poniżej zaprezentowano najistotniejsze normy (z podziałem na ich źródło) dotyczące się zawodu radcy prawnego i mające jednocześnie istotny wpływ ekonomiczny na jego wykonywanie:

I. Uregulowania konstytucyjne - dla działania korporacji zawodowych i obowiązkowych samorządów zawodowych kluczowy jest art. 17 ust.1 Konstytucji RP, wprowadzający **możliwość** utworzenia, w drodze ustawy, samorządu zawodowego reprezentującego zawody zaufania publicznego i sprawującego pieczę nad jego wykonywaniem. Samorząd zawodowy, podobnie zresztą jak i terytorialny, stanowi formę decentralizacji sprawowania władzy

³ F. Machlup, *The Academic Scholar Who Would Not Compromise* [w:] „Wirtschaftspolitische Blätter” 1981, vol. 28, no. 4, Österreichischer Wirtschaftsverlag, s. 6–14.

publicznej. Artykuł ten stanowi więc specyficzną zasadę ustrojową RP, stanowiącą *lex specialis* wobec art. 22, który wskazuje, że ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na **ważny interes publiczny**, mając na celu regulację sposobu wykonywania danego zawodu w stopniu nie stanowiącym większej interwencji niż proporcjonalna i konieczna do osiągnięcia tego celu (a więc w zgodzie z kryteriami ograniczenia wolności i praw wyrażonymi w art. 31 ust.3 Konstytucji). Należy wskazać, że nie istnieje definicja legalna zawodu zaufania publicznego czy — szerzej ujmując — regulowanego, a definicje doktrynalne najczęściej wśród cech takiego zawodu wymieniają: wysoki poziom etyczny wymagany do jego pełnienia, szczególną rolę zaufania, jakim klient obdarza osobę wykonującą ów zawód, konieczność posiadania wysokich kwalifikacji do poprawnego jego wykonywania (na gruncie teorii ekonomii możemy mówić w tym kontekście o asymetrii informacji między przedsiębiorcą a klientem w zakresie wykonania usługi), konieczność zachowania tajemnicy zawodowej uregulowanej ustawowo. Ponadto wskazuje się niejednokrotnie na istotny i definiujący wręcz, w określeniu danego zawodu jako zaufania publicznego, aspekt samego ustawowego ustanowienia samorządu zawodowego⁴.

II. Uregulowania ustawowe - podstawą wykonywania zawodu radcy prawnego i zarazem najważniejszym dla analizy ekonomicznej zasad wykonywania zawodu aktem prawnym jest ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz. U. 1982 Nr 19 poz. 145 z późn. zm.). Ustawa ta reguluje — poza określeniem podstawowych ram wykonywania zawodu — utworzenie oraz podstawy działania samorządu zawodowego radców prawnych, przyznając odpowiednie kompetencje jego organom, w tym do tworzenia kodeksu etyki i wewnętrznego określania szczegółowych zasad wykonywania zawodu (art. 40-63, w szczególności art. 57) oraz zasady odpowiedzialności dyscyplinarnej, ponoszonej przed sądami dyscyplinarnymi samorządu zawodowego, za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki lub godnością zawodu bądź za naruszenie swych obowiązków zawodowych (art. 64). Najważniejsze ograniczenia w wykonywaniu zawodu, stanowiące formę barier ekonomicznych, to: ograniczenie wstępu do zawodu poprzez określenie wymogów wejścia do zawodu (art. 24-25) i ustanowienie aplikacji radcowskiej (Rozdział 4, art. 32-38), ustalenie ceny minimalnej i maksymalnej za usługi pomocy prawnej (art. 22⁵, w formie delegacji ustawowej do wydania

⁴ P. Tuleja, *art. 17. Inne rodzaje samorządów* [w:] red. P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023, (wydanie elektroniczne). A. Trubalski, *Samorzady zawodów zaufania publicznego na przykładzie samorządu radców prawnych. Perspektywa konstytucyjnoprawna*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, 21, s. 228, P. Klusek, *Państwo a samorzady zawodów zaufania publicznego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2015, 103, s. 74.

rozporządzenia przez ministra właściwego ds. sprawiedliwości), ustalenie dozwolonych form zatrudnienia i form organizacyjnych przedsiębiorstwa, jakie może wybrać radca prawny wykonując swój zawód (art.8-9). W każdym przypadku, osoba chcąca wykonywać zawód radcy prawnego musi mieć wykształcenie prawnicze, odbyć aplikację radcowską i złożyć egzamin radcowski (choć art. 25 wskazuje na szereg wyjątków, takich jak np. posiadanie tytułu doktora nauk prawnych i wykonywanie czynności bezpośrednio wymagających posługiwania się wiedzą prawniczą przez minimum 3 lata (łącznie) w okresie 5 lat.). Ponadto powinna ona korzystać z pełni praw publicznych, posiadać pełne zdolności do czynności prawnych oraz charakteryzować się nieskazitelnym charakterem. Poza ustawą o radcach prawnych, należy zwrócić uwagę na inne normy prawne, jak na art. 87 kodeksu postępowania cywilnego, który reguluje reprezentację w procesie cywilnym (także przez osoby spoza radców prawnych i adwokatów) i 117 k.p.c. oraz art. 78-81a kodeksu postępowania karnego, które regulują instytucję pomocy prawnej z urzędu w odpowiednich postępowaniach.

III. Prawo korporacyjne - wykonywanie zawodu radcy prawnego regulowane jest także wewnętrznymi aktami o charakterze normatywnym, jakimi są Kodeks Etyki Radcy Prawnego i Regulamin wykonywania zawodu radcy prawnego (skupiający się raczej na aspektach technicznych wykonywania zawodu). Doprecyzowują i dopełniają one w swej istocie normy ustawowe, jednocześnie pozwalając samorządowi na pewien poziom dyskrecjonalności⁵. Akty te są przejawem swobody samorządu w ustalaniu reguł deontologii zawodowej. Charakter prawny tego pierwszego, co warto podkreślić, budzi jednak spory doktrynalne⁶. Kodeks Etyki Radcy Prawnego określa podstawowe zasady, jakimi powinien kierować się radca prawny (lojalność wobec klienta w granicach prawa, koleżeństwo wobec innych radców pranych, zachowanie tajemnicy zawodowej, unikanie konfliktów interesu, i szczególnie istotne z perspektywy nas interesującej — postępowanie w życiu prywatnym i zawodowym w sposób niezależny tak od innych jednostek czy stronnictw, jak i swoich poglądów)⁷. Kodeks określa też dalsze zasady, które dopełniają normy ustawowe i w sposób istotny oddziałują na wykonywanie zawodu. Należy tu wymienić w szczególności art. 25-25a, które wprowadzają ograniczenia wykonywania czynności oraz zakres zajęć niedopuszczalnych, jak również art.

⁵ B. Sołtys, *op. cit.*, s. 355.

⁶ Przegląd dyskusji w: P. Skuczyński, *Etyka adwokatów i radców prawnych*, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 87-100, por. T. Scheffler § 1 [Uchwalenie Kodeksu Etyki Radcy Prawnego] [w:] red. T. Scheffler, *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2021, wydanie 3 (elektroniczne).

⁷ *Ibidem*, s. 44-46.

31-35, które wprowadzają ograniczenia dotyczące reklamowania usług oraz pozyskiwania klientów.

Powyższe regulacje są podstawą dalszych rozważań podjętych w artykule.

3. Korporacja prawnicza jako przykład monopolu? Reglamentacja dostępu do zawodu w ujęciu teoretycznym

Interpretowanie pozycji korporacji prawniczych, licencjonujących przedsiębiorców wykonujących zawody prawnicze, jako monopolistycznej albo przynajmniej - jako dążącej do monopolu - nie jest *novum* w ramach rozważań prowadzonych w ekonomii. Na kwestie reglamentacji dostępu do zawodów prawniczych zwracał uwagę przykładowo Milton Friedman w 1960 roku w dziele *Kapitalizm i wolność* zauważając, że istnieje znacząca różnica pomiędzy najwyższym poziomem usług i kwalifikacji, do jakiego dąży korporacja prawnicza (w tym przypadku American Bar Association, amerykańska palestra), a optymalnym (z perspektywy klienta) poziomem usług i kwalifikacji. Jak pisze: „Przedstawiciele danego zawodu mogą co najwyżej argumentować, że chodzi im o podniesienie standardów jakości świadczonych usług. W takim myśleniu tkwi jednak błąd — ten sam błąd, który w przypadku większości społeczeństwa rzutuje na niewłaściwe pojmowanie mechanizmów funkcjonowania gospodarki. Błąd ten polega na braku rozróżniania wydajności technicznej wydajności ekonomicznej.” Friedman ilustruje to anegdotą, w której jego kolega-adwokat, proponując mniej restrykcyjne zasady przyjęć do zawodu, odwołał się w rozmowie z innym adwokatem do kategorii różnej jakości produktów na rynku motoryzacyjnym. Reakcja owego kolegi brzmiała: „ten kraj nie może sobie pozwolić na to, by dopuszczać do zawodu innych prawników niż tylko prawników-cadillaki!”⁸. Parafrazując esej Fryderyka Bastiata, widać prawników-cadillaków i ich klientów, nie widać jednak klientów niedoszłych, których nie stać na droższe usługi i związane z tym straty⁹.

Richard Posner, będący zarówno sędzią, jak i ekonomistą, wyraża tu podparty szerszą argumentacją pogląd. Rzucać on może także światło na ekonomiczne skutki reglamentacji zawodów prawniczych. Jak wskazuje, ograniczenie dostępu do zawodu przypomina w swej formie organizacyjnej najbardziej gildie średniowieczne i stanowi

⁸ Milton Friedman, *Kapitalizm i wolność*, Wydawnictwo Helion, Warszawa 2018, s. 264.

⁹ F. Bastiat, *Co widać i czego nie widać*, Wydawnictwo Prohibita, Warszawa 2014. W eseju Bastiata tym, co widać, to oczekiwane i bezpośrednie skutki regulacji. Tym, co nie widać, są dalsze, mniej oczywiste skutki ingerencji państwa w rynek, często wynikające z dostosowania się rynku do nowej sytuacji bądź efekty, które legislator nie przewidział czy pominął.

szczególny rodzaj kartelu - sankcjonowanego przez państwo. Kartel, gdyby nie był chroniony ustawodawstwem, byłby zbyt niestabilny by przetrwać. Każdy członek kartelu posiada motywację, aby skrycie złamać jego zasady np. ustalenia dot. ceny minimalnej produktu albo kontyngentu produkcji dobra objętego kartelizacją). Podobieństwo korporacji prawniczej do średniowiecznej gildii ujawnia się przede wszystkim w metodzie działania - gildia ograniczała bowiem ilość członków celem uzyskania zysku monopolistycznego, tak poprzez ustanowienie licencji jak i stworzenie czy certyfikowanie samego procesu dochodzenia do zawodu (np. aplikacja, szkoła prawnicza itp.) oraz ustanawianie standardów wykonywania pracy w celu „ochrony wysokiej jakości usług”. Jest to o tyle istotne, że w przypadku usług wycena kosztu jej wykonania ma inny charakter niż w przypadku rzemiosła czy przemysłu, co w ramach monopolu może zachęcać do obniżania kosztu, zwiększania podaży i jednocześnie zmniejszania jakości świadczonych usług. W momencie zaś, gdy ilość członków gildii jest duża, mogą oni zaspokoić popyt na dobro poprzez wspomniane obniżenie ceny i jakości. Rodzi to jednak pewne skutki dla takiej organizacji, które wymuszają szeroką ingerencję w pracę swych członków. Jak pisze, odnosząc się do hipotetycznego *casusu* średniowiecznej gildii, która uzyskała monopol i ustaliła ceny minimalne: *„Prawdziwym zagrożeniem dla gildii nie jest to że jej członkowie uzyskują cały możliwy zysk poprzez zwiększenie jakości swego produktu, choć częściowo tak się dzieje. Zagrożeniem jest to, że jej członkowie będą chcieli zwiększyć swój zysk poprzez zmniejszanie jakości, a wraz z tym, kosztów (już samo cięcie kosztów może generować dodatkowy zysk, a potencjalnie pozwala na wzrost podaży - przyp. Autora). Konkurencja taka zlikwidowałaby uzasadnienie monopolu gildii opartego o jakość, spowodowałaby spadek satysfakcji konsumentów w długim okresie (w krótkim okresie konsumenci mogą nie zauważyć spadku jakości) i zagrozić przetrwaniu gildii a przez to jej „droższych” członków poprzez stworzenie presji do odrzucenia ceny minimalnej przez nią ustalonej”*¹⁰. Uwidacznia to jednak bardzo istotny element regulacji korporacji prawniczej - **cena minimalna i standardy minimalne stosowane łącznie, wraz z wsparciem ich egzekucji przez autorytet państwa i korporacji** stanowią klucz do trwałości korporacji jako takiej. Regulacja ceny minimalnej i standardów minimalnych tworzy bodźce ekonomiczne, oddziałujące na prawników będących członkami takiej korporacji. Dają one bowiem sygnał: ***możesz wykonywać zawód w określony sposób i za cenę nie niższą niż ustalona, ale utrzymasz ponadprzeciętny zysk.***

Skutki ekonomiczne funkcjonowania monopolów oraz organizacji gildyjnych stanowią istotny argument dla ekonomistów szkoły austriackiej. Na znaczenie gildii jako

¹⁰ R. A. Posner, *The Material Basis For Jurisprudence*, „Indiana Law Journal” 1993, Vol. 69: Iss. 1, s. 8-9, (tłumaczenie własne Autora).

organizacji monopolistycznej, ograniczającej podaż produktów poprzez takie praktyki jak długi okres terminowania czy zmniejszanie liczby terminujących, zwracał uwagę już w 1871 roku Carl Menger, prekursor szkoły¹¹. Podobne uwagi na temat kartelizacji wyrażał w swoich rozważaniach Murray Rothbard wskazując, że bez możliwości użycia siły do przestrzegania ustaleń kartelowych dotyczących tak ceny, jak i ilości produkowanych dóbr - utworzenie monopolu jest w praktyce niemożliwe. Ustalenie takie, bez wsparcia państwa, będzie *bezzębne* a każdy z jego uczestników będzie przejawiał motywację do jego łamania. **Rola państwa oraz jego monopolu na użycie siły jest więc kluczowa do jego przetrwania.** Jednocześnie, jak wskazuje amerykański ekonomista, regulacja prawna, tworząca pewien przywilej dla konkretnego podmiotu lub podmiotów jest jedyną formą, w której na wolnym rynku może zaistnieć monopol *sensu stricto*¹². W sposób bardzo podobny, co do trwałości kartelu, wypowiadał się Ludwig von Mises: „*Jeśli w danej branży mogą bez przeszkód powstawać nowe przedsiębiorstwa, to w długim okresie taki krajowy kartel nie jest w stanie utrzymać swojej monopolistycznej pozycji.*”¹³. Dość interesujące z perspektywy reglamentacji dostępu do zawodu są uwagi Misesa co do syndykalizmu — rozumianego nie jako doktryna polityczna, a jako system organizacji gospodarczej oparty o przekazanie we władanie całych gałęzi gospodarek robotnikom i ich samorządom, które samodzielnie decydowałyby o produkcji oraz zatrudnianiu, a także systemu socjalizmu gildyjnego i korporacjonizmu jako jego specyficznych odmian¹⁴. Jak wskazuje Mises, w wyniku problemów związanych z ograniczoną przez samorząd branżową kalkulacją ekonomiczną (poprzez nierynkowe ustalenie cen, podaży oraz warunków wyrobów dóbr/usług), produkcja staje się niezależna od potrzeb konsumentów, gildia nie musi bowiem reagować na zapotrzebowanie konsumentów. Jak pisze: „*W gospodarce rynkowej przedsiębiorca podejmujący takie decyzje podlega bezwarunkowo prawu rynku. Jest odpowiedzialny wobec konsumentów. Gdyby zlekceważył zamówienia konsumentów, poniósłby straty i w krótkim czasie przestałby być przedsiębiorcą. Monopolistyczny cech nie musi obawiać się konkurencji. Korzysta z niezbywalnego prawa wyłączności na produkcję w określonej*

¹¹ C. Menger, *Zasady Ekonomii*, Fijorr Publishing, Warszawa 2013, s. 203-204. Jak pisze: „*Gildie w różny sposób próbowały zminimalizować liczbę mistrzów fachu (przez długi okres praktyki zawodowej, poprzez ograniczanie liczby praktykantów itp.).(...) Nakładanie grzywien i tym podobne działania nie oparły się coraz większej ilości dóbr trafiających na rynek. Pierwotnie grzywny te miały podporządkować pojedyncze osoby (ponieważ „zaniżały ceny”!), których działania szkodziły interesom gildii lub korporacji. Gdy odebrano im możliwość kontrolowania ilości dóbr trafiających na rynek, nie mogły one już na niego wpływać. Największym zmartwieniem członków gildii było takie kontrolowanie ilości efektów pracy rękodzielników trafiających na rynek, by odpowiadało to ich interesom. Dla gildii najpoważniejszym zagrożeniem byli ci, którzy nie dostosowywali się do ich ustaleń i zwracali się one do władz z prośbą o ochronę przed tym szkodliwym działaniem.*” Por. *Ibidem*, s. 204.

¹² M. Rothbard, *Ekonomia wolnego rynku*, Fijorr Publishing, Instytut Misesa, Warszawa 2017, s. 532-533.

¹³ Ludwig von Mises, *Ludzkie Działanie*, Instytut Misesa, Warszawa 2011, wydanie drugie, s. 312.

¹⁴ *Ibidem*, s. 695.

branży. Jeśli zostawi się go w spokoju i nada mu autonomię, to stanie się panem konsumentów, a nie ich sługą.”¹⁵. Nieco dalej dodaje: „Nie ma znaczenia to, czy cechem kierują sami robotnicy, czy też na jego zarządzanie mają również pewien wpływ kapitaliści i byli przedsiębiorcy. Nieistotne jest też, czy część miejsc w zarządzie cechu zajmują przedstawiciele konsumentów. Ważne jest to, że cech jako byt autonomiczny nie podlega naciskom, które by wymuszały na nim działania służące jak najlepszemu zaspokojeniu potrzeb konsumentów. Może on przedkładać interesy swoich członków nad interesy konsumentów. W systemie cechowym nie ma niczego, co gwarantowałoby, że uwzględnia on to, iż jedynym celem produkcji jest konsumpcja. Porządek rzeczy jest tu postawiony na głowie.”¹⁶. Instytucjonalne odseparowanie gildii czy samorządu zawodowego od rynku i idących z niego bodźców od konsumentów z konieczności odbija się negatywnie, z perspektywy społecznej, na jakość produktu i uniemożliwia jego racjonalną produkcję w społecznym podziale pracy. **Mechanizmem, jaki pozwala na ocenę, czy dana usługa została dobrze wykonana, jest mechanizm konkurencji. Ma on również charakter obiektywny, tj. pozwala na ocenę stosunku jakości usługi prawnika do zapotrzebowań rynkowych i trafności jego ocen, czy nawet tak prozaicznych rzeczy jak stosunek radcy prawnego (lub adwokata) do klienta i zaufanie do niego.** Odseparowanie to, w praktyce, może odbyć się — za wyjątkiem dóbr mineralnych i w odniesieniu do niektórych surowców — tylko dzięki wsparciu państwa¹⁷. Poglądy te pozostają więc w korespondencji z nieco odmiennym metodologicznie podejściem, tj. z ekonomiczną analizą prawa czy metodologią stosowaną przez Milтона Friedmana

Podsumowując wyżej przedstawione poglądy, należy określić trzy kluczowe elementy konstytuujące szczególną rynkową pozycję gildii, mianowicie:

1. Ograniczenie wejścia do zawodu a przez to podaży usług, co oddziałuje też na ich cenę,
2. Ograniczenie możliwości kształtowania ceny, poprzez sztywność cen w dół, a także
3. Ustalenie zasad wykonywania zawodu, które mają z jednej strony zapewnić minimalną ich jakość, z drugiej strony — by uniemożliwić niekontrolowane zwiększanie podaży usług — nakładające ograniczenia wpływające na możliwość ich świadczenia.

Wyżej zastosowane środki prowadzą do następujących konsekwencji:

¹⁵ *Ibidem*, s. 691.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Ludwig von Mises, *Liberalizm w tradycji klasycznej*, Wydawnictwo Arcana, Warszawa 2015, wydanie czwarte, s. 127-128, 131.

1. Niemożliwość swobodnego kształtowania się ceny poprzez ich sztuczne usztywnienie w dół.
2. Częściowe ograniczenie i osłabienie kalkulacji ekonomicznej w ramach zawodów objętych reglamentacją, co prowadzi *ceteris paribus* do wyższych kosztów i stosowania mniej wydajnych metod świadczenia usług
3. Ograniczona innowacyjność i ograniczone poszukiwanie bardziej efektywnych ekonomicznie dróg świadczenia usług,
4. Ograniczenie podziału pracy i specjalizacji.

4. Instytucjonalna regulacja reglamentacji w Polsce.

Czy wyżej wskazane poglądy mają zastosowanie do polskiego modelu reglamentacji zawodów prawniczych, a jeżeli mają, to w jakim stopniu? Analizując zarzut monopolizacji rynku usług prawniczych w wykonaniu „gildii”, już na pierwszy rzut oka widoczne jest — charakterystyczne dla wyżej wskazanego modelu — ograniczenie podaży usług poprzez ograniczenie liczby prawników dopuszczonych do wykonywania zawodu — poprzez wymogi dotyczące odbycia aplikacji bądź spełnienia zamiennych z tym wymogiem kryteriów określonych w art. 25 ustawy o radcach prawnych. Należy zwrócić uwagę na koszty związane z aplikacją. Najbardziej widoczne są koszty o charakterze monetarnym — związane z kosztami ponoszonymi przez aplikanta w momencie wejścia do zawodu. Niekoniecznie sama cena aplikacji (5850 zł na rok szkoleniowy w 2024 roku¹⁸) musi być zaporowa, niemniej jednak stanowi ona barierę ekonomiczną wejścia do zawodu, która nie do końca musi zawsze odpowiadać rzeczywistym kosztom prowadzenia działalności i mieć dalsze odzwierciedlenie w zyskach. Nie jest pewne również to, że uzyskana na niej wiedza pozwoli na pełnienie funkcji adwokata w sposób zadowalający. Należy też zauważyć, że alternatywne sposoby dojścia do zawodu adwokata wymienione w art. 25 ustawy o radcach prawnych - tj. doktorów nauk prawnych, mających w przeciągu 5 lat od złożenia wniosku trzyletni staż pracy prawniczej, albo możliwość podejścia do egzaminu po 4 latach pracy prawniczej w przeciągu 6 lat od dnia złożenia wniosku czy posiadanie tytułu doktora - powodują przedłużenie 3-letniego, standardowego okresu o co najmniej jeden rok, co oznacza przesunięcie w czasie ewentualnego wejścia na rynek. Oznacza to tym samym pojawienie się innej bariery wejścia, mniej widocznej — kosztu w postaci czasu związanego z samą aplikacją albo alternatywną drogą dojścia do

¹⁸ Por. 1§ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 2020 r. w sprawie wysokości opłaty rocznej za aplikację radcowską (Dz.U. 2020, poz. 2273).

zawodu. Kosztem tym są utracone zarobki z świadczenia swoich usług bądź innej pracy, a także inne możliwości zawodowe, które w konkretnym przypadku mogłyby przynieść lepsze rezultaty - tak zarobkowe, jak i związane ze statusem. Z perspektywy obecnych przedstawicieli regulowanych zawodów prawniczych, sposób dojścia do zawodu może powodować jeszcze jeden skutek o charakterze ekonomicznym — **odwleka bowiem w czasie konkurencję ze strony młodszych prawników, wzmacniając jeszcze bardziej pozycję na rynku tych bardziej doświadczonych.** Aplikacja działa więc w sposób podobny np. do poboru czy ograniczeń wiekowych (poprzez siłowe usunięcie tych osób z rynku pracy, jak w przypadku poboru, bądź ograniczenie możliwości wykonywania zawodu osób w pewnym zakresie wieku¹⁹). Samo porównanie skutków ekonomicznych aplikacji do poboru — choć może szokować — posiada także inny element wspólny, mianowicie **system patronatu**. Teoretycznie patronat, przypominający terminowanie w systemie cechowym, zapewniać ma wdrożenie do wykonywania zawodu, zwłaszcza jego elementów praktycznych, nie zawsze łatwych do przekazania w formie wykładu, co na co dzień może sprowadzać się m.in. do wypełniania zadań zlecanych przez patrona w ramach jego aktywności zawodowej. Nie ma jednak jednoznacznie wyrażonego obowiązku wypłacania aplikantowi wynagrodzenia ani jego minimalnej wysokości. Oznaczać to może sytuację, w której aplikant wykonuje pracę nie otrzymując wynagrodzenia, przyjmując nawet, że część jego związana jest z kosztami szkolenia.

Zauważyć należy też element potencjalnej interwencji organów rządowych w nadawanie uprawnień zawodowych, mianowicie wyrażone w art. 31² ustawy o radcach prawnych uprawnienie Ministra Sprawiedliwości do wniesienia sprzeciwu w przeciągu 30 dni od dnia doręczenia uchwały rady okręgowej izby radców prawnych. Norma ta wskazuje na możliwość potencjalnej bezpośredniej interwencji państwa. Należy jednak wskazać, że norma ta nie jest wykorzystywana za często, nie stanowi więc istotnego ekonomicznego czynnika, który wywoływałby niepewność o charakterze instytucjonalnym.

Warto natomiast zwrócić uwagę, że ograniczenie „od strony podażowej” nie jest zupełne i zależy bardzo mocno od charakteru sprawy, a dotyczy też głównie wskazanych czynności. Analizując bowiem treść art. 87 kodeksu postępowania cywilnego, należy stwierdzić, że w zakresie spraw cywilnych, prawo do reprezentacji osób niewykonyjących zawód adwokata i radcy prawnego jest ujęte szerzej i tylko sprawy oraz czynności dokonywane w ramach postępowania przed Sądem Najwyższym objęte są bezwzględnym przymusem adwokacko-radcowskim (art. 87¹ kpc). I tak, dla przykładu, może być to małżonek, wstępny,

¹⁹ M. Rothbard, *op.cit.*, s. 713-715.

zstępny osoby, a w przypadku przedsiębiorcy czy osoby prawnej – pracownik, by wymienić tylko najpowszechniejsze w życiu społecznym konfiguracje. Inaczej należy jednak ocenić regulację dotyczącą spraw karnych, gdzie całkowicie ów przymus obowiązuje i oskarżony, w zakresie obrony, może wybierać tylko spośród zastępców profesjonalnych, a części pism procesowych nie może nawet sporządzić samemu (art. 82 kpk i *per analogiam* w sprawach wykroczeniowych — art. 24 kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia)²⁰. Interpretować ową rozbieżność można różnorodnie - najczęściej wskazuje się na konieczność przymusu adwokacko-radcowskiego ze względu na interes wymiaru sprawiedliwości oraz samego reprezentowanego, zapewniając tak odpowiedni poziom profesjonalizmu, jak i sprawność przebiegu postępowania, zwłaszcza w aspekcie czasowym (ekonomika procesowa)²¹. Nie bez znaczenia ma tu też charakter spraw karnych, gdzie profesjonalizm postępowania jest szczególnie istotny z perspektywy oskarżonego i zapewnienia mu odpowiednich gwarancji procesowych.

Poza jednak sferą reprezentacji i bezpośredniej ochrony prawnej, zwłaszcza w sytuacji braku uregulowania usług prawnych jako pojęcia oraz określenia — od strony negatywnej — czynności, jakich dokonywać nie może osoba nielegitymizująca się tytułem radcy prawnego (ale też adwokata czy innym wskazanym ustawowo), zakres usług jakie można pełnić jest dość szeroki. Jak wskazuje Bogusław Sołtys w niewyczerpującym katalogu, mogą to być usługi takie jak: „*udzielanie informacji oraz porad prawnych, sporządzanie opinii prawnych, przygotowywanie projektów umów i innych oświadczeń woli, opracowywanie projektów aktów normatywnych, projektów pism procesowych oraz różnego rodzaju innych dokumentów, badanie i ustalanie stanu faktycznego, zastępowanie klientów przy dokonywaniu czynności prawnych oraz zastępowanie ich przy czynnościach kontrolnych, prowadzenie w imieniu klientów negocjacji, przygotowywanie i odbieranie w imieniu klientów korespondencji, występowanie w imieniu klientów w środkach masowego przekazu, zarządzanie majątkiem, interesami lub określonym ryzykiem klientów, prowadzenie mediacji oraz pertraktacji ugodowych, pełnienie funkcji arbitra w sądach polubownych, prowadzenie szkoleń związanych ze stosowaniem prawa czy też pomaganie klientom we wszystkich czynnościach związanych ze stosowaniem prawa.*”²². Usługi te, choć wymagają wiedzy prawnej, nie są jednak związane

z bezpośrednim dochodzeniem ochrony prawnej w czyimś imieniu bądź reprezentacją, mogą

²⁰ K. Gajda, *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowskim* [w:] *Ius Novum*, Tom 15 Nr 3, s. 81-82.

²¹ *Ibidem*, s. 84-85.

²² B. Sołtys, *op. cit.*, s.101.

być też potencjalne wykonywane przez osoby nielegitymizujące się wykształceniem prawniczym. Zauważalne jest, że obecna regulacja uniemożliwia „w całości” poprowadzenie sprawy klienta o charakterze jurysdykcji spornej, wraz z postępowaniem sądowym czy — szeroko ujmując — tam, gdzie zachodzi istotny kontakt z organami państwa. Tym niemniej, dość szczególny charakter ograniczenia jest podstawą do pojawiania się poglądu, że w istocie nie mamy do czynienia z monopolem na świadczenie usług prawniczych²³. Sam fakt wąskiego sformułowania przywilejów zawodów regulowanych do wyłącznego świadczenia danych usług prawniczych nie może być ostatnim, na którym badacz poprzestaje. Ze względu na kluczową rolę reprezentacji przed sądami powszechnymi w dochodzeniu interesów oraz egzekucji praw klienta, który z perspektywy ekonomicznej jest ostatnim i kluczowym etapem wykonywania usługi na jego rzecz, z którym wiąże się szczególna wartość dodana (realizacja interesu prawnego klienta), sam fakt wąskiego ujęcia przywileju nie może stanowić o uznaniu danej regulacji za nieprzyczyniającą się do monopolizacji. Wręcz przeciwnie - w tym właśnie elemencie należy upatrywać istotny element monopolistyczny.

Można także wyróżnić drugi z opisanych wcześniej teoretycznych elementów, jakim jest **kontrola cen**. Środek ten, obecnie bardzo rzadki w ramach polskiej gospodarki, uznawany jest za sprzeczny z zasadami wolnego rynku. Stosowany jest on otwarcie w formie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 roku w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz.U. 2023, poz. 1935) na podstawie delegacji ustawowej wyrażonej w art. 22⁵ ustawy z dnia 6 lipca 1982 roku o radcach prawnych (Dz. U. 2022, poz. 1166)²⁴. Co do zasady — wynagrodzenie nie może być niższe od stawki minimalnej i jednocześnie przekraczać jej 6-krotności. Odejście od ceny ustalonej może mieć tylko charakter wyjątkowy, uzasadniony (w przypadku stawki wyższej) wyjątkowymi okolicznościami takimi jak szczególny wkład pracy, złożoność sporu, wartość przedmiotu sporu, a w przypadku stawki niższej — sytuacja materialna lub rodzinna klienta albo rodzaj sprawy. W tym ostatnim przypadku, radca prawny może też zrezygnować z opłaty w całości.

²³ Dość przytoczyć tu zdanie B. Sołtysa: *Na podstawie dokonanego przeglądu ustawodawstwa należy stwierdzić, że adwokaci i radcowie prawni jako grupa zawodowa nie mają monopolu prawnego na świadczenie usług prawniczych, a zastrzeżona na ich rzecz wyłączność rozciąga się jedynie na niektóre czynności zastępstwa procesowego i została ujęta bardzo wąsko. Trzeba mieć bowiem na uwadze, że adwokaci i radcowie prawni są samodzielnymi przedsiębiorcami i występuje pomiędzy nimi stosunek konkurencji. Poza tym brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia, aby monopol prawny odnosić do sytuacji, w których wyłączność zastępstwa przed właściwymi organami i sądami jest dzielona pomiędzy różne grupy zawodowe profesjonalnych pełnomocników, a także inne organy i osoby niewykonyjące zawodów prawniczych.* Por. *Ibidem*, s. 80.

²⁴ Por. *Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych dotycząca możliwości ustalania z klientem wysokości wynagrodzenia przysługującego radcy prawnemu*, s.3 [za: <http://obsil.kirp.pl/wp-content/uploads/2018/01/Opinia-z-21.11.2017-r.-ustalenie-wynagrodzenia-r.-pr.-w-umowie-z-klientem.pdf>, [dostęp na dzień 18 lutego 2024].

5. Analiza wpływu zasad wykonywania zawodów prawniczych na efektywność ekonomiczną

Istotnym elementem, wyróżnionym jako kluczowy w teoretycznej analizie, jest sposób, w jaki gildie/korporacje ustalają sposób wykonywania zawodu. W punkcie 2 wskazane zostały najważniejsze — z perspektywy ekonomicznej — uregulowana o charakterze ustawowym oraz korporacyjnym, wynikającym m.in. z Kodeksu Etyki Radcy Prawnego oraz Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego. Celem niniejszej części artykułu jest przyjrzenie się potencjalnym skutkom ekonomicznym konkretnych norm prawnych:

1. Ograniczenia dot. reklamowania usług oraz pozyskiwania klientów (art. 31-35 Kodeksu Etyki) — działalność zawodowa radcy prawnego objęta jest większymi rygorami dotyczącymi reklamy, a precyzyjniej mówiąc — informowania o wykonywaniu zawodu²⁵. Zrozumienie pochodzenia ograniczeń w tym zakresie ma uzasadnienie historyczne — jak wskazuje P. Skuczyński: „*Głównym jego źródłem są tradycje etyki prawniczej, które w Europie odwołują się przede wszystkim do kategorii niezależności i cnót zawodowych oraz pojęcia godności zawodu. Na jej gruncie świadczenie pomocy prawnej jest traktowane w kategoriach misji bądź powołania, a nie działalności rynkowej. Jakiegokolwiek zabiegi przyciągające potencjalnych klientów, a tym bardziej konkurencja między prawnikami, są tu wykluczone. Możliwe jest jedynie jak najlepsze wykonywanie zawodu, które zapewni sławę i reputację, a zatem i zainteresowanie osobą prawnika. Między prawnikami dopuszczalna jest natomiast jedynie szlachetna rywalizacja w zakresie jakości świadczonej pomocy prawnej*”²⁶. Zakres informacji, jakie radca prawny może komunikować potencjalnym klientom, jest ograniczony i nie może łamać zakazów wyrażonych w art. 32 Kodeksu Etyki (a odnoszących się do działań uchybiających godności zawodowej i mogących potencjalnie źle rzutować na cały zawód, jak np. korzystanie z presji, wprowadzanie w błąd, powołanie się na wpływy, nierzeczowość, informowanie w sposób natarczywy itp.). Zauważalna i istotna z perspektywy ekonomicznej jest wyrażona w ust. 2 reguła, która choć zezwala na informowanie (za zgodą klienta) o opiniach

²⁵ Warto podkreślić, że kwestia tego, czy w kontekście zakresu informacji jakie może udzielać radca prawny, może być określona poprawnie jako reklamowanie albo marketing i czy w ogóle — przy takim podejściu — można mówić o prawie do reklamy, jest przedmiotem dyskusji. Por. G. Dźwigala, *Art. 31 [Prawo informowania o wykonywaniu zawodu]* [w:] red. T. Scheffler, *Kodeks Etyki Radcy Prawnego*. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2023, wydanie 4 (elektroniczne), pkt 1,5, P. Skuczyński, *Etyka adwokatów i radców prawnych*, C.H. Beck, Warszawa 2016, s.181. Autor niniejszego artykułu skupia się na ekonomicznym rozumieniu reklamy jako informowaniu klientów, nie odnosząc się do dyskusji doktrynalnej, ale ją odnotowując.

²⁶ P. Skuczyński, *op. cit.*, s. 182.

i rekomendacjach klientów, ale za wyjątkiem prowadzonych przez nich spraw karnych, karno-skarbowych, o wykroczenia, rodzinnych i opiekuńczych. Ograniczenia te powodują, że: „w praktyce zdecydowana większość narzędzi z tego obszaru – typowych dla najczęściej spotykanych w marketingu i reklamie rzeczy i usług innego rodzaju – w odniesieniu do usług prawniczych jest niedostępna – przede wszystkim z uwagi na kryterium zgodności z dobrymi obyczajami, ale także ochrony zaufania do zawodu”, pomimo tego, że i tak pewne ograniczenia mają charakter normy ogólnieobowiązującej²⁷. Dla przykładu — wprowadzanie w błąd w ramach reklamy jest zakazane w art. 3 ust.1 ustawy o przeciwdziałaniu nieuczciwej konkurencji. Ograniczenia te odnoszą się nie tylko do treści przekazu, ale — co istotne — do jej formy. Dla przykładu, formą informowania o wykonywaniu zawodu, która naruszałaby dobre obyczaje, byłoby rozdawanie ulotek czy wielokrotne, uporczywe rozsyłanie wiadomości elektronicznych. Niedozwoloną formą informowania jest też, wedle orzecznictwa np. duży billboard powieszony w miejscu innym, aniżeli budynek kancelarii²⁸. Nawet jeżeli zakaz ten uzasadniony jest istotnymi względami wynikającymi z deontologii zawodowej, niesie za sobą istotne efekty ekonomiczne. Informowanie oraz reklama pełnią istotną rolę w ramach gospodarki wolnorynkowej, pozwalając potencjalnemu klientowi na pozyskanie informacji o dostępnych na rynku opcjach, które może wybrać, nawet jeżeli strona estetyczna reklamy pozostawia wiele do życzenia²⁹. Ogranicza więc koszty transakcyjne jakie klient musi ponieść oraz zmniejsza ilość pomyłek, jakie może ponieść, poszukując prawnika świadczącego usługi o optymalnej jakości. Z drugiej strony — możliwość powszechnego reklamowania nie jest obojętna dla samego reklamującego, jako że pozwala mu niejednokrotnie w ogóle działać na rynku. Warto zwrócić uwagę ponadto, że reklama może też pozwolić na osiągnięcie efektów skali obniżających koszty jednostkowe usługi, nie obniżając ich jakości, a rozkładając koszty stałe zawodu radcy prawnego na jak największą ilość klientów, zwłaszcza tam, gdzie usługi świadczone są w sposób podobny (np. w konkretnej kategorii spraw)³⁰. Niemożność

²⁷ A. Woroniecka, Art. 32 [Zakaz informowania o wykonywaniu zawodu sprzecznego z prawem, dobrymi obyczajami oraz naruszającego postanowienia Kodeksu] [w:] red. T. Scheffler, *Kodeks Etyki Radcy Prawnego*. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2023, wydanie 4 (elektroniczne), pkt. 5.

²⁸ *Ibidem*. pkt. 14.

²⁹ Ludwig von Mises, *Ludzkie działanie*, op. cit., s. 275.

³⁰ Por. G.C. Hazard Jr., R. G. Pearce, J. W. Stempel, *Why Lawyers Should be Allowed to Advertise: A Market Analysis of Legal Services* [w:] New York University Law Review, 1983, s. 1093. Przynajmniej część badań zdaje się to potwierdzać. Mark Skousen wskazuje na badanie Federalnej Komisji Handlu z 1983, w którym wskazano, że opłaty za niektóre usługi prawne (testamenty, upadłości, rozwody, sprawy związane z wypadkami) były od 5 do 13% niższe w jurysdykcjach, w których nakładano mniej ograniczeń na reklamę usług prawniczych. Por. Mark Skousen, *Logika Ekonomii*, Fijorr Publishing, Warszawa 2015, s. 320. Warto zauważyć, że Skousen pomylił się wskazując na rok badania (1984), spadek cen faktycznie został zaobserwowany, nie zaobserwowano natomiast spadku jakości usług. Por. *Identifying and tackling dysfunctional markets. Note submitted by the US Federal Trade*

osiągnięcia efektów skali utrudnia także specjalizację w konkretnych, czasem wąskich, gałęziach prawa. Trudno jest więc uznać, że ograniczenia reklamy, przynajmniej w odniesieniu do niektórych ich form, są uzasadnione z perspektywy zapewnienia optymalnej ilości usług prawniczych odpowiedniej jakości.

2. Ograniczenia wykonywania czynności, zajęcia niedopuszczalne (art. 9 ust. 4 ustawy o radcach prawnych, art. 25 i 25a Kodeksu Etyki, § 8 Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego) — regulacji zawodowej podlega w przypadku radców prawnych nie tylko sam sposób wykonywania zawodu i kwalifikacji, ale też to, w współpracy z kim jest wykonywany i jakie relacje łączą radcę prawnego z innymi przedsiębiorcami czy wspólnikami — jeżeli wykonuje zawód w ramach spółki cywilnej. Art. 9 ust. 4 ustawy o radcach prawnych zakazuje powierzania radcy prawnemu czynności, które wykraczałyby poza udzielanie pomocy prawnej, i w świetle brzmienia bazowanego na normie ustawowej art. 25 Kodeksu Etyki, nie jest z nią bezpośrednio związana. W przeciwnym przypadku - konieczne jest wyraźne oddzielenie działalności polegającej na pomocy prawnej od innych, prowadzonych równocześnie przez radcę prawnego. Oznacza to z perspektywy ekonomicznej podporządkowanie wszystkich wykonywanych w przedsiębiorstwie przez radcę prawnego czynności celowi, jakim jest pomoc prawna. Istotny w tym aspekcie jest § 8 Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego, **wskazujący na konieczność oddzielenia takiej działalności pod kątem aspektu informacyjnego, rachunkowego, funkcjonalnego i w strukturze organizacyjnej (osobne przedsiębiorstwo)**. Regulacja ta w sposób oczywisty zwiększa koszty prowadzenia działalności gospodarczej ze względu na np. konieczność prowadzenia podwójnych rachunków. Przedmiotem wątpliwości pozostaje też to, co należy rozumieć jako „czynności bezpośrednio związane z udzielaniem pomocy prawnej” — za czynności związane, ale niebezpośrednio, a przydatne pod kątem udzielania usług prawnych należy uznać np. tłumaczenie z języków obcych, działalność szkoleniową czy przechowywanie rzeczy³¹. W ramach wykonywania czynności zawodowych oraz **prowadząc jakąkolwiek działalność**, radca prawny musi dbać też szczególnie o zachowanie godności zawodu, tajemnicy zawodowej, oraz **niezależności**, a także unikanie konfliktów interesów. Niezależność, która to rozumiana jest bardzo szeroko — bowiem nie tylko jako postawa wobec ludzi i instytucji (niezależność zewnętrzna) ale też niezależność postawy wewnętrznej. Norma

Commission, s.8 [za:] https://www.ftc.gov/system/files/attachments/us-submissions-oecd-2000-2009/us_ftc_paper_on_identifying_and_tackling_dysfunctional_markets.pdf, dostęp na dzień 18 lutego 2024].

³¹ A. Woroniecka, Art. 32 [Zakaz informowania o wykonywaniu zawodu sprzecznego z prawem, dobrymi obyczajami oraz naruszającego postanowienia Kodeksu] [w:] red. T. Scheffler, *Kodeks Etyki Radcy Prawnego*. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2023, wydanie 4 (elektroniczne), punkt 20-28.

ta, o charakterze klauzuli generalnej, nie wyłącza stosowania jej tylko do sfery zawodowej, a potencjalnie pozwala też na pewną ingerencję w życie prywatne czy aktywność pozazawodową (np. polityczną albo społeczną) ze strony samorządu radcowskiego, która skończyć może się w skrajnych przypadkach postępowaniem dyscyplinarnym. Przykładem podawanym jest tu np. udzielanie pomocy prawnej w zakresie jakiejś regulacji, która reguluje istotny politycznie aspekt rzeczywistości, przy jednoczesnym otwartym zajmowaniu stanowiska politycznego³². Ograniczenie to może więc wywoływać — nie tylko w ramach działalności gospodarczej — efekt mrozący, zniechęcający do angażowania w niektóre przedsięwzięcia oraz w sferze publicznej — zajmowania stanowiska w sprawach istotnych społecznie. Powstaje też problem innego rodzaju — prawnik mocno zaangażowany w jakiś aspekt prawa pozazawodowo ma motywację, by poznać je dobrze i być specjalistą w danym temacie, uzyskując tym samym przewagę komparatywną. Dla przykładu — radca prawny, jako zaangażowany członek partii politycznej albo *think tanku* może lobbować za wprowadzeniem przepisów liberalizujących prowadzenie działalności gospodarczej, co przyniosłoby korzyści nie tylko dla przedsiębiorców, ale i całego społeczeństwa. Jednocześnie — jego możliwość kapitalizacji na zgromadzonej wiedzy prawnej jest mocno ograniczona ze względu na zasadę niezależności³³. Społeczeństwo, jak i on sam traci wszystkie korzyści (prywatne, jak zarobek czy dobrze wykonana usługa dla klienta, ale też potencjalne publiczne) wynikające z zaangażowania prawnika-specjalisty w tę sprawę. Pozostaje więc pytaniem otwartym, czy tak mocno wyśrubowana definicja niezależności — zakładająca wręcz nieludzkie umiejętności zawieszenia wartościowania — nie powoduje także kosztów alternatywnych dla całego społeczeństwa. Wolność prowadzenia działalności gospodarczej jest jednak ograniczona także co do form organizacyjnych wykonywania zawodu — art. 8 ustawy o radcach prawnych wskazuje na dozwolone formy organizacyjne wykonywania zawodu radcy prawnego, czyli kancelarię radcy prawnego albo spółki osobowe, których wyłącznym przedmiotem działalności spółek jest świadczenie pomocy prawnej. Art. 25a Kodeksu Etyki, obowiązujący od 1 stycznia 2023 r., formułuje następujące zakazy :

1. brania udziału lub pomagania osobom trzecim w sposób niejawny dla klienta, w świadczeniu przez nie pomocy prawnej w celu zarobkowym, w szczególności w charakterze osoby udzielającej nazwiska, cichego współnika lub pomocnika, oraz;

³² *Ibidem*, pkt. 6-10. Przykładem podanym tu przez Autorkę komentarza jest zakaz doradzania w sprawach związanych z ekologią przez radcę prawnego, będącego prezesem partii ekologicznej, a więc zajmującego się podobnymi sprawami pozazawodowo od strony lobbującego.

³³ Por. przypis 23. Pozostaje pytaniem otwartym, czy w świetle uregulowań konstytucyjnych, tak głęboka interwencja może być uzasadniona na gruncie zasady proporcjonalności. Por. P. Tuleja, *op. cit.*

2. brania udziału lub pomagania w jakiejkolwiek formie, jakimkolwiek charakterze ani w jakikolwiek sposób w świadczeniu pomocy prawnej lub prowadzeniu regulowanej działalności prawniczej przez podmioty nieuprawnione.

Zakazy te mają w ujęciu doktrynalnym szczególny cel — jakim jest zapewnienie odpowiedniego profesjonalizmu usług prawnych (także poprzez niewspieranie osób i podmiotów wykonujących ów zawód nielegalnie albo nieetycznie) oraz jednocześnie odpowiedzialności prawnika za usługi prawne jakie świadczy. Radcy prawni objęci są bowiem obowiązkowym ubezpieczeniem OC za szkody wynikłe z wykonywania czynności (art. 22⁷ ustawy o radcach prawnych), którym nie są (przymusowo) objęci inni przedsiębiorcy oraz spółki kapitałowe. Ponadto - istotnym elementem spółek kapitałowych jest ograniczenie odpowiedzialności za zobowiązania do wysokości kapitału zakładowego (minimum 5 000 zł w przypadku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością), dalej zaś, na podstawie art 299 kodeksu spółek handlowych — odpowiadają solidarnie członkowie zarządu, co może wykluczać teoretycznie odpowiedzialność radcy prawnego za szkody wynikłe z jego zawinienia, jeżeli nie jest członkiem zarządu³⁴. W sferze etycznej zwraca się też uwagę na związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa w takiej formie zobowiązanie uzyskiwania zysku na rzecz akcjonariuszy czy udziałowców, co może naruszać niezależność prawnika³⁵. Zakaz działalności w ramach spółek kapitałowych nosi jednak daleko idące konsekwencje ekonomiczne — spółka kapitałowa, w przeciwieństwie do spółek osobowych, nadając kapitałowi osobowość prawną i formalizując relacje w ramach przedsiębiorstwa, pozwala na ograniczenie kosztów transakcyjnych, niepewności, podział pracy oraz uzyskanie finansowania zewnętrznego, koniecznego do prowadzenia działalności gospodarczej. Jako że w ramach spółki kapitałowej wykonywane działalności gospodarczej przez przedsiębiorcę oddzielone jest od własności kapitału — właściciel kapitału/kapitalista nie musi być przedsiębiorcą i może ograniczać się tylko do posiadania udziału w spółce — pozwala to na finansowanie przedsięwzięć, które kapitalista nie chciałby podjąć oraz kanalizowanie oszczędności, często bardzo wielu właścicieli, w inwestycje przedsiębiorców, wyrażających zapotrzebowanie na kapitał. Taki „wehikuł” pozwala więc na finansowanie działalności gospodarczych, które w przeciwnym razie by nie powstały, albo nie byłyby tak dokapitalizowane, co z kolei pozwala

³⁴ B. Sołtys, *op.cit.* s. 290, 366. A. Woroniecka, *Art. 25a [Inne zakazy i ograniczenia]* [w:] red. T. Scheffler, *op.cit.*, pkt. 3. Wskazuje się także, że radca prawny w sytuacji udzielania pomocy prawnej w ramach współpracy może odpowiadać solidarnie na podstawie art. 745 KC. por. B. Sołtys, *Ramy prawne współpracy radców prawnych z alternatywnymi dostawcami usług prawniczych* [w:] *Radca Prawny*, Nr 203/2022 Wrzesień/Październik, s. 31.

³⁵ P. Skuczyński, *op.cit.*, s. 53. Pytanie, na ile „pokusa” taka nie pojawia się też w innych formach organizacyjnych, np. w spółkach osobowych.

na stosowanie m.in. lepszych i nowocześniejszych metod prowadzenia działalności gospodarczej³⁶. Zakaz taki zmniejsza więc efektywność ekonomiczną prawników i ogranicza możliwość rozszerzania swojej działalności. Ów zakaz jest też - mając na względzie możliwość tworzenia takich spółek przez rzeczników patentowych oraz działania na rzecz spółek kapitałowych w ramach stosunku pracy przez doradców podatkowych - niekonsekwentny legislacyjny³⁷. Jak wskazuje Bogusław Sołtys: „*Przykład rzeczników patentowych pokazuje, że dopuszczalność formy organizacyjnoprawnej wykonywania zawodu świadczącego usługi prawnicze nie determinuje kwestia odpowiedzialności osobistej i ich własnej pracy. W warunkach współczesnego obrotu charakteryzujących się wyraźną przewagą organizacji, technologii i kapitału nad wiedzą, umiejętnościami i możliwościami poszczególnych osób jest to zupełnie naturalnym zjawiskiem. Generalnie więc hamowanie rozwoju osób prawnych świadczących usługi prawnicze nie leży w interesie publicznym, zwłaszcza że dotychczasowe ograniczenia mają głównie charakter antykonkurencyjny, prowadzą do nieprzejrzystości rynku i co istotne, obracają się przeciwko odbiorcom usług*”³⁸. Jest zauważalne, że zakaz ten jest charakterystyczny głównie dla Polski — inne kraje europejskie pozwalają na prowadzenie działalności prawniczej w formie spółek kapitałowych. W takich przypadkach albo ograniczenie odpowiedzialności za zobowiązania, nie obowiązuje dla usług prawnych, albo jak w przypadku niemieckim — podmiotem ubezpieczonym jest sama spółka. Forma prawna spółki kapitałowej nie stanowi więc przeszkody dla dochodzenia odpowiedzialności³⁹.

3. Instytucja pomocy prawnej z urzędu (art. 117³ KPC, art. 78-81a KPK) — fakultatywnie w postępowaniu cywilnym i obowiązkowo w postępowaniu karnym w przypadku oskarżenia podejrzanego o popełnienie zbrodni i w przypadku sytuacji wyszczególnionych w art. 80 kodeksu postępowania karnego, w tym także niemożności poniesienia kosztów procesu, sąd wyznacza adwokata bądź radcę prawnego z listy obrońców. W przypadku innych postępowań, choć przymus ten nie obowiązuje, część czynności istotnych z perspektywy postępowania, jak np. wniesienie apelacji od wyroku sądu okręgowego (art. 446

³⁶ Por. M. Rothbard, *op.cit.*, s. 344-350. Przedstawiona tu dyskusja, choć dotyczy spółek akcyjnych, może odnosić się również do pewnego stopnia do spółek z ograniczoną odpowiedzialnością.

³⁷ B. Sołtys, *Formy organizacyjnoprawne...*, *op.cit.*, s. 319.

³⁸ B. Sołtys, *op.cit.*, s. 365. Jak wskazuje Autor: „w polskim porządku prawnym przyjmuje się, że usługi adwokatów, radców prawnych, prawników zagranicznych, rzeczników patentowych i doradców podatkowych wykonywane z naruszeniem organizacyjnoprawnych form ich świadczenia nie są czynnościami zawodowymi. W konsekwencji odbiorcy usług, choć korzystają ze świadczeń prawniczych zawodów zaufania publicznego, w praktyce pozbawieni są gwarancji prawnych, jakie normatywnie przypisane są tylko do ich czynności zawodowych.” Por. *Ibidem*, s. 322.

³⁹ *Ibidem*, s. 194-195. Podobne ograniczenia jak Polska posiadają jeszcze Litwa i Łotwa, reszta krajów pozwala jednak na większą swobodę w zakresie doboru formy organizacyjnej, nawet jeżeli nie jest to swoboda pełna.

k.p.k.) musi zostać dokonana za pośrednictwem adwokata albo radcy prawnego⁴⁰. W przypadku postępowania cywilnego, na podstawie art. 117³ Kodeksu postępowania cywilnego, sąd zwraca się odpowiednio do właściwej rady adwokackiej bądź okręgowej izby radców prawnych, która to wyznacza odpowiedniego prawnika⁴¹. Celem tej instytucji — szczególnie istotnej z perspektywy procesu karnego i praw oskarżonego — jest zapewnienie realnego prawa do obrony na wszystkich stadiach postępowania, stosownie do art. 42 ust. 2 Konstytucji (a pośrednio też art. 45 oraz 77), w tym do pomocy prawnej z urzędu dla osób ubogich w zgodzie z regulacją ustawową. Regulacja ta jednak, na co zwraca się uwagę, stanowi sama w sobie formę ograniczenia sposobu pełnienia zawodu adwokata i radcy prawnego⁴². Instytucja ta, mimo swoich szczytnych intencji, budzi w swym wykonaniu z perspektywy analizy efektywności ekonomicznej szereg wątpliwości. Związane są one z kosztami alternatywnymi i specjalizacją (podziałem pracy). Ze względu na swoją wysokość — w chwili obecnej i na podstawie orzeczeń TK, nie niższej niż opłata minimalna, wciąż jednak niezaimplementowanej do polskiego systemu prawnego zmianą rozporządzenia — stanowią one tylko minimum, jakie może zarobić radca prawny w ramach tak ustalonego rynku. Tak więc radca prawny-przedsiębiorca nie zyskuje minimalnej opłaty, a traci różnicę między opłatą minimalną a tym, co mógłby uzyskać dokonując takich samych czynności, ale dla klienta z wyboru. Jednocześnie — ustanowienie sprawy z urzędu wiąże się z utratą czasu na realizację usług prawnych dla innych klientów, obecnych i potencjalnych. Ustanowienie danego radcy prawnego jako obrońcy albo pełnomocnika jest też zdarzeniem przyszłym i niepewnym, wprowadzającym utrudnienie dla normalnego prowadzenia działalności gospodarczej. Dodatkowo - należy zauważyć, że jeżeli radca prawny specjalizuje się w ramach swojej praktyki zawodowej prawem innym, aniżeli dotyczy sprawa wyznaczona mu z urzędu (np. prawa karnego), zajmuje się sferą prawa,

⁴⁰ K. Gajda, *Ibidem*, s. 81-82. Podobnie w przypadku art. 55 (wniesienie subsydiarnego aktu oskarżenia) 526 §2 (wniesienie kasacji), art. 545 (wniesienie wniosku o wznowienie postępowania), art. 539f (skarga na wyrok sądu odwoławczego) kodeksu postępowania karnego.

⁴¹ Warto podkreślić, że od 2020 r. obowiązuje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy z urzędu (Dz.U. 2020 poz. 1681), które w ramach listy obrońców tworzy dwie listy: A (obrońców dobrowolnie zgłaszających się do pełnienia funkcji) i B (pomocniczą, z której korzysta się w momencie, gdy nie można skorzystać już z prawników z listy A). Można uznać to za pewną realizację zasady specjalizacji, choć na pewno nie jest ona pełna i prawdopodobieństwo obrony z urzędu spoczywa wciąż na radcy prawnym z listy B niczym miecz Damoklesa.

⁴² M. Florczak-Wator, *O niekonstytucyjności zasad wynagradzania radców prawnych świadczących pomoc prawną z urzędu i wynikających z tego skutkach prawnych*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2022, t. 2, s. 148. Warto podkreślić, że sama regulacja — w zakresie w jakim Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej (Dz.U. 2016 poz. 1715) udzielonej przez radcę prawnego z urzędu ustala wysokości opłat za czynności dokonane przez obrońcę z urzędu niższej niż wynosi stawka minimalna określona w drugim rozporządzeniu — została uznana za niekonstytucyjną 19 i 20 kwietnia 2023 roku wyrokami o sygnaturach: SK 53/22 i SK 85/22. Por. *Ibidem*, s. 151-155.

w której nie jest wyspecjalizowany ponad to, czego nauczył się na studiach i aplikacji. Nie musi też posiadać w odpowiednim stopniu hayekowskiej „wiedzy niewypowiedzianej”, niemożliwej do nauczenia czy wyrażenia w sposób inny niż poprzez praktykę, a koniecznej do specjalizowania się w tej dziedzinie prawa⁴³. Tak więc rodzić może to dodatkowe koszty np. czas potrzebny do poprawnego wykonania czynności z urzędu może być dłuższy, dodatkowe koszty itp. Można zastanawiać się, na ile konieczność wyznaczenia obrońcy z urzędu i zobowiązania radcy prawnego bądź adwokata do bycia obrońcą nie jest generowana przez niemożność pełnego ustalenia stawek za usługi na wolnym rynku, potencjalnie obniżając ich koszt i pozwalając na specjalizację. Może bowiem okazać się, że interwencja państwa może do pewnego stopnia generować problem, który jest potem ponownie — inną regulacją — rozwiązywany przez państwo w sposób nakazowy i suboptymalny, a nie rynkowy.

6. Zakończenie. Postulaty *de lege ferenda*

Przyjmuje się w doktrynie, że regulacja zawodów prawniczych — z zawodem radcy prawnego jako przykładem pewnej zasady ogólnej — nie musi w pełni odpowiadać postulatowi liberalnym i libertariańskim. I choć Autor otwarcie okazuje swoją sympatię wobec idei libertariańskich, nie zamierza polemizować z doktryną na gruncie idei stojącej za obecnym systemem. Jak wskazuje jednak analiza powyższa, cel regulacji, jakim jest zapewnienie odpowiedniej jakości i dostępności możliwie najlepszych usług prawnych, nie może być przez nie w pełni realizowany. Praktyczna realizacja bowiem narusza w sposób istotny efektywność ekonomiczną, ignorując do pewnego stopnia motywację stąd wypływającą, a mającą pozytywny wpływ na działalność gospodarczą w tym zakresie. Szczególnie zauważalne i potencjalnie szkodliwe regulacje, już wcześniej wskazywane, ograniczają specjalizację i podział pracy. Widoczne jest to szczególnie w kontekście dozwolonych form organizacyjnych, wyłączających spółki kapitałowe czy obecnym kształcie pomocy prawnej świadczonej z urzędu, nieuwzględniającej *de facto* specjalizacji. Nie może pozostać też poza uwagą problem aplikacji radcowskiej jako bariery ekonomicznej wejścia do zawodu, nie tylko przez odsunięcie czasu wejścia do zawodu, ale też poprzez świadczenie pracy w ramach systemu patronatu. Ponadto — asymetria informacji, wynikająca z szczególnej formy i sposobu nauki wiedzy prawniczej może być wręcz powiększana przez ograniczenia w informowaniu o wykonywaniu zawodu (reklamie) — co tym bardziej stoi w kontrze do zakładanego celu, jakim jest jej

⁴³ Por. F.A. von Hayek, *Konstytucja wolności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, s. 40-42.

minimalizacja. Koszty więc ponosi nie tylko sam prawnik - poprzez utracone korzyści — ale również klient, realny czy potencjalny, co w oczywistym stopniu przekłada się na ogólny wzrost kosztów i w konsekwencji utraconych możliwości, ponoszonych przez społeczeństwo.

W świetle wyżej przedstawionych wniosków, wskazane jest, celem dopełnienia analizy, sformułowanie postulatów *de lege ferenda*, zarówno dla ustawodawcy jak i samorządu zawodowego. :

1. W zakresie działań ustawodawczych, należy rozważyć zmianę ustawy o radcach prawnych celem umożliwienia działania radców prawnych w ramach spółek kapitałowych. Celem uniknięcia problemu odpowiedzialności za czynności prawne, można rozważyć zobowiązanie ubezpieczenia samej spółki świadczącej usługi prawne, w ramach której działają radcy prawni, ubezpieczeniem OC na zasadzie podobnej jak jest to np. w Niemczech.
2. W zakresie reprezentacji procesowej - rozszerzenie zakresu spraw, którymi mogłyby zajmować się osoby niebędące adwokatami i radcami prawnymi, zwłaszcza w zakresie postępowania cywilnego. Ze względu na niski poziom odpowiedzialności i potencjalnego ryzyka, można rozważyć też rozszerzenie możliwości obrony przez obrońcę niebędącego radcą prawnym lub adwokatem w sprawach wykroczeniowych.
3. W zakresie instytucji obrońcy z urzędu — o ile obecne rozwiązanie tworzy listy A i B obrońców, co uwzględnia częściowo postulat specjalizacji, warto by rozważyć umożliwienie stworzenia systemu opłat, który pozwoliłby „wykupienie się” z pełnienia funkcji obrońcy wyznaczanego z urzędu. Środki uzyskane w ten sposób można by przeznaczyć następnie na podwyższenie wynagrodzenia dla obrońców z urzędu. Spowodowałoby to wzrost atrakcyjności dobrowolnego wyboru spraw z urzędu. Rozwiązanie takie, mogące stanowić propozycję legislacyjną, wymagałoby najprawdopodobniej dość głębokich zmian ustawodawczych. Należy bowiem ocenić, jak bardzo.
4. W zakresie instytucji patronatu — wskazane byłoby określenie przez organy samorządu zawodowego zasad wynagradzania i zatrudnienia aplikantów radcowskich, uwzględniając przy tym specyficzny charakter aplikacji, będący zarówno pracą, jak i edukacją. Może przybrać to formę np. minimalnych stawek, % stawki za czynność procesową, jaki patron musi przekazać aplikantowi czy limitów czasowych. Należy jednak podkreślić, że regulacja taka może ograniczyć możliwość pełnienia funkcji patrona przez niektórych radców, co może mieć negatywny wpływ na wejście do zawodu nowych radców prawnych.

5. Rozważyć należy też zmiany w ramach Kodeksu Etyki Radcy Prawnego, które teoretycznie mogłby dokonać Krajowy Zjazd Radców Prawnych, w zakresie zasad informowania o wykonywaniu zawodu — przede wszystkim przez poszerzenie możliwości informowania o niektóre metody komunikacji bądź zakres informacji, jakie można udzielić (np. szerszy przedmiotowo zakres spraw, które radca prawny może przytoczyć jako swój sukces, np. niektóre sprawy karne przy zachowaniu odpowiedniej anonimowości) — i rozumienia niezależności radcy prawnego w sposób umożliwiający łączenie aktywności pozazawodowej i zawodowej w zakresie w jakim są one komplementarne dla wykonywania zawodu radcy prawnego. Zmiana taka musiałaby mieć charakter doprecyzowania bądź ustanowienia odpowiednich wyjątków. Należy jednak podkreślić, że ze względu na specyficzny charakter Kodeksu Etyki jako formy **samoregulacji** i sposób jego implementacji, oparty w głównej mierze o praktykę i orzeczenia sądów dyscyplinarnych, nadających konkretne znaczenie klauzulom generalnym w nim zawartych, problem tak rozumianych barier dla rozwoju zawodów prawniczych musi uwzględniać zrozumienie przez same środowisko skutków ekonomicznych regulacji, na jakie się decyduje.

Bibliografia

Literatura przedmiotu:

- Bastiat, Frederic, *Co widać i czego nie widać*, Wydawnictwo Prohibita, Warszawa 2014.
- Friedman, Milton, *Kapitalizm i wolność*, Wydawnictwo Helion, Warszawa 2018,
- Florczak-Wator, Monika, *O niekonstytucyjności zasad wynagradzania radców prawnych świadczących pomoc prawną z urzędu i wynikających z tego skutkach prawnych*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2022, t. 2.
- Gajda, Katarzyna, *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowskim*, „Ius Novum”, t. 15 nr 3.
- von Hayek, Friedrich, August *Konstytucja wolności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.
- Hazard Jr., Geoffrey C., Pearce, Russell G., Stempel, Jeffrey W., *Why Lawyers Should be Allowed to Advertise: A Market Analysis of Legal Services*, „New York University Law Review” 1984.
- Kłusek, Paweł, *Państwo a samorządy zawodów zaufania publicznego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2015, 103.

Machlup, Fritz, *The Academic Scholar Who Would Not Compromise*, „Wirtschaftspolitische Blätter” 1981, vol. 28, no. 4, Österreichischer Wirtschaftsverlag.

Menger, Carl, *Zasady Ekonomii*, Fijorr Publishing, Warszawa 2013.

von Mises, Ludwig, *Liberalizm w tradycji klasycznej*, Wydawnictwo Arcana, Warszawa 2015, wydanie czwarte.

von Mises, Ludwig, *Ludzkie Działanie*, Instytut Misesa, Warszawa 2011, wydanie drugie.

Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych dotycząca możliwości ustalania z klientem wysokości wynagrodzenia przysługującego radcy prawnemu [za: <http://obsil.kirp.pl/wp-content/uploads/2018/01/Opinia-z-21.11.2017-r.-ustalenie-wynagrodzenia-r.-pr.-w-umowie-z-klientem.pdf>, dostęp na dzień 18 lutego 2024].

Nizioł, Krystyna *Deregulacja zawodów prawniczych i jej wpływ na konkurencję na rynku usług prawniczych*, „Acta Iuris Stetinensis”, tom 23.

Posner, Richard A, *The Material Basis For Jurisprudence*, „Indiana Law Journal” 1993, Vol. 69: Iss. 1.

Rothbard, Murray, *Ekonomia wolnego rynku*, Fijorr Publishing, Instytut Misesa, Warszawa 2017.

Scheffler Tomasz (red.), *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2021, wydanie 3 (elektroniczne).

Scheffler, Tomasz (red.), *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2023, wydanie 4 (elektroniczne).

Sitek, Bronisław *Rynek pracy prawników w Polsce po deregulacji zawodów prawniczych (adwokata i radcy prawnego)*[w:] *Studia Prawnoustrojowe* 2016, tom 32 .

Skousen, Mark, *Logika Ekonomii*, Fijorr Publishing, Warszawa 2015.

Skuczyński, Paweł, *Etyka adwokatów i radców prawnych*, C.H. Beck, Warszawa 2016.

Sołtys, Bogusław, *Formy organizacyjnoprawne świadczenia usług prawniczych i ich ograniczenia w prawie polskim*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Wrocław 2017.

Sołtys, Bogusław, *Ramy prawne współpracy radców prawnych z alternatywnymi dostawcami usług prawniczych* [w:] „Radca Prawny” 2022, Nr 203 Wrzesień/Październik.

Trubalski, Artur, *Samorządy zawodów zaufania publicznego na przykładzie samorządu radców prawnych. Perspektywa konstytucyjnoprawna* „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, 21.

red. Tuleja, Piotr, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2023, (wydanie elektroniczne).

Akty Prawne:

Uchwała nr 884/XI/2023 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 7 lutego 2023 w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Kodeksu Etyki Radcy Prawnego.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2024, poz. 37).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964, Nr 43 poz. 296 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. - Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. 2023 r. poz. 1963).

Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz. U. 1982 Nr 19 poz. 145 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz.U. 2023, poz. 1935).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej (Dz.U. 2016 poz. 1715).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy z urzędu (Dz.U. 2020 poz. 1681).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 grudnia 2020 r. w sprawie wysokości opłaty rocznej za aplikację radcowską (Dz.U. 2020, poz. 2273).

Wyroki Trybunału Konstytucyjnego:

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 kwietnia 2023 r. sygn. akt SK 85/22 (Dz.U. 2023 poz. 796).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2023 r. sygn. akt SK 53/22 (Dz.U. 2023 poz. 842).

Inne:

Identifying and tackling dysfunctional markets. Note submitted by the US Federal Trade Commission, [za: https://www.ftc.gov/system/files/attachments/us-submissions-oecd-2000-2009/us_ftc_paper_on_identifying_and_tackling_dysfunctional_markets.pdf, dostęp na dzień 18 lutego 2024].

Zasady Etyki Radcy Prawnego, Regulamin wykonywania zawodu, Warszawa 2023 [za: <https://kirp.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=29430>, dostęp na dzień 18 lutego 2024].

ABSTRAKT

Wymóg świadczenia usług prawniczych przez adwokatów i radców prawnych, zrzeszonych w przymusowych samorządach zawodowych, stanowi swoistą zasadę ustrojową RP oraz właściwie niepodważany doktrynalnie element rzeczywistości gospodarczej. Celem analizy jest wskazanie, w oparciu o metodologię szkoły austriackiej, skutków ekonomicznych aktualnej regulacji szczególnie przez pryzmat konstruowanego przez nią systemu motywacji i bodźców, oddziałującego prawnika-radcę prawnego i wpływającego na jego decyzje jako działającej na rynku jednostki. Jak wskazuje autor, praktyczna realizacja zasad ochrony interesu publicznego i ograniczenia, jakim poddany jest zawód radcy prawnego, naruszają w sposób istotny efektywność ekonomiczną, ignorując do pewnego stopnia motywację stąd wpływającą, a mającą pozytywny wpływ na działalność gospodarczą w tym zakresie. Autor podsumowuje analizę propozycjami *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: szkoła austriacka, radca prawny, samorząd zawodowy radców prawnych, ekonomiczna analiza prawa.